

Wstęp

J ubileusz 1050-lecia chrztu Polski, przy obchodach którego 28 lipca 2016 roku brał czynny udział papież Franciszek, stał się ważnym wydarzeniem w dziejach narodu i Kościoła. Na jego znaczenie wpłynęły także wcześniejsze trudności historyczno-ustrojowe związane z obchodami tysiąclecia tego istotnego wydarzenia organizowanymi osobno przez państwo i Kościół, co nie pozwoliło na pełną refleksję na temat tej rocznicy¹. Jubileusz stał się okazją nie tylko do dziękczynienia Bogu za dar wiary, który otrzymaliśmy dzięki decyzji księcia Mieszka, ale również sposobnością do lepszego poznania historii chrystianizacji i ewangelizacji Polski, i współczesnych wzorców przekazu wiary. Tak jak u podstaw tworzenia się Państwa Polskiego znajdowała się decyzja Mieszka I i pewien model przekazu daru sakramentu chrztu świętego, tak również dzisiaj mamy rzeczywistość osobistego otwarcia na tajemnicę przychodzącego Boga, który w danym środowisku powołuje konkretne osoby do przekazywania dobrej nowiny nowym pokoleniom Polaków.

Realizacja duszpasterstwa uwarunkowana jest czynnikami miejsca i czasu. Z tego powodu nie ma uniwersalnego duszpasterstwa, ale przystosowane jest

¹ W homilii jubileuszowej papież Franciszek przypomniał znaczenie przekazu wiary w rodzinie słowami: „wasza historia, uformowana przez Ewangelię, krzyż, wierność Kościołowi, była świadkiem pozytywnego wpływu autentycznej wiary przekazywanej z rodziny do rodziny, z ojca na syna, a zwłaszcza przez mamy i babcie, którym trzeba bardzo dziękować”, podkreślając tym samym rangę katechezy i pierwszych katechetów, jakimi są: rodzice, dziadkowie i babcie, a także inni członkowie rodziny. tenże. *Doświadczajcie konkretnej i troskliwej czułości Matki wszystkich*. Homilia podczas Mszy św. w Częstochowie z okazji 1050. rocznicy chrztu Polski. 28 lipca 2016. „L'Osservatore Romano” 37:2016 nr 7-8(384) s. 13-14.

ono do określonych warunków przestrzennych i czasowych. Dlatego w każdej epoce historycznej działalność Kościoła, w tym także katechetów, niesie wiele problemów i otwartych pytań. Katechizacja, ma spełniać stawiane jej cele, powinna być adresowana do dzisiejszych ludzi. Oznacza to, że musi uwzględniać korzenie historyczne, ale w takiej samej mierze współczesne uwarunkowania ludzkiego życia. Odnowy oblicza katechizacji należy poszukiwać w oparciu o możliwie najlepsze zrozumienie zasad wywodzących się z Objawienia Bożego i nauczania Kościoła, ale także wyzwiań egzystencjalnych i duchowych dzisiejszych ludzi. Kościół na przestrzeni wieków opracował pewne modele, które są wzorcem do poszukiwań teoretycznych i praktycznych jak najlepszego przygotowania osób do przekazywania tajemnic wiary. Niniejsza praca jest naukową próbą zbadania sposobu funkcjonowania modelu katechety w Polsce, a w szczególności w archidiecezji białostockiej. Zachodzi bowiem potrzeba ponownego odczytania i opracowania współczesnego modelu katechety, który jest „ucniem Boga” (Iz 54, 13; Jr 31, 33–34; J 6, 44), Chrystusa i Kościoła oraz mistrzem, nauczycielem, wychowawcą i świadkiem. Wzorzec ten znajdziemy w normatywnych dla katechezy dokumentach Kościoła, jak również w dokumentach ogólnych, obowiązujących wszystkich wierzących. Model katechety skonstruowany przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym, zawarty w *Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu*, Tradycji i Magisterium Kościoła, a przyjęty przez *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (2001) jest obowiązujący. Zarówno w tym dokumencie, jak i w innych zawarte są normatywne elementy wzoru katechety, który należy zawsze odkrywać w wielowiekowym i przebogatym nauczaniu Kościoła narastającym w miarę rozwoju myśli katechetycznej pod wpływem działania Ducha Świętego. Praca ta stawia sobie za zadanie, aby wydobyć z Magisterium Kościoła wzorzec modelu katechety, zrozumieć go, a następnie przyjąć jako własny dla Kościoła lokalnego i poszukiwać odpowiednich dróg jego najlepszej realizacji.

Choć można znaleźć liczne dokumenty katechetyczne: *Directorium Catechisticum Generale* (1971), *Catechesi tradendae* (1979), *Katechizm Kościoła Katolickiego* (1994), *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (1997), to jednak nie ma oddzielnego dokumentu poświęconego wyłącznie katechecie. W obszarze badań na temat katechety powstało kilka prac, z których można zasadniczo wyróżnić dwie napisane na KUL-u: S. Łabendowicza *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze*

Watykańskim II (1994), R. Szewczyka *Tożsamość katechety w świetle Dokumentów Kościoła w latach 1965–1991* (1996). Warto również wspomnieć o pracach zbiorowych pod redakcją: K. Misiaszka i A. Potockiego *Katecheta i katecheza w polskiej szkole* (1995) i pod redakcją J. Stali *Dzisiejszy katecheta stan aktualny i wyzwania* (2002). Ponadto powstało wiele prac magisterskich dotyczących formacji katechetów² i ich obrazu w opinii młodzieży³ (jedna z nich traktuje o katechecie wychowawcy), a także szereg artykułów dotyczących formacji i pracy katechety. Nie podjęto jednak próby badania modelu, wzoru i ideału katechety ani kompleksowych badań empirycznych prowadzonych na większą skalę, chociażby na obszarze całego kraju⁴. Co więcej – na stronach internetowych znajdują się jedynie artykuły o podobnej treści, co spowodowało, że dostępne autorowi niniejszego studium wyniki badań empirycznych poświęconych temu zagadnieniu mają raczej charakter historyczny i często są fragmentaryczne. Rozprawa ta ujęta więc w kluczu nie tylko opracowania teoretycznego modelu katechety, ale również tego realizowanego w konkretnym Kościele lokalnym, jest pierwszą tego typu próbą zanalizowania modelu katechety w zakresie badań teoretycznych i praktycznych.

Główne problemy niniejszej pracy *Założony i realizowany model katechety. Studium katechetyczne w świetle dokumentów Kościoła i badań katechetów, nauczycieli, rodziców oraz młodzieży w archidiecezji białostockiej* można sformułować w następujących pytaniach: Jaki jest model katechety założony w świetle dokumentów Kościoła? W jakim stopniu realizuje się go w diecezji białostockiej?; Jakie są postulaty badanych grup: katechetów, nauczycieli, rodziców i młodzieży? Jak można wyróżnić sposoby i możliwości zbliżenia realizowanego modelu do ideału na przyszłość? Problem naukowy postawiony powyżej zostanie rozwiązany w zakresie przedmiotu badań katechetyki szczegółowej, która z natury zajmuje się osobą katechety w wielowymiarowy sposób. Dla prawidłowego przebiegu owych badań konieczne jest skorzystanie z osiągnięć innych nauk, takich jak: teologia pastoralna, antropologia, teologia biblijna,

² Zob. S. Kulpaczyński. *Nurty badań empirycznych kulowskiej katechetyki (1970–2010)*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2011 t. 3(58) s. 288.

³ Tamże s. 292.

⁴ Zob. K. Misiaszek. *Katecheta w aktualnym stanie rozwoju polskiej katechezy – spojrzenie z innej perspektywy*. w: *Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania*. Kraków: WAM 2002 s. 7.

dogmatyka, pedagogika, psychologia, humanistyka, prawo kanoniczne, prawo oświatowe i inne.

Do zbadania modelu katechety w niniejszej dysertacji została wybrana i zastosowana metoda paradygmatu teologii pastoralnej⁵, którego główne założenia polegają na odpowiedzi na kilka podstawowych pytań: Jaki jest założony wzór katechety w Magisterium Kościoła, czyli jak powinno być? Jak jest on realizowany w konkretnym środowisku eklezjalnym? Jak można go uaktualnić? Paradygmat teologii pastoralnej jest zbudowany na praktycznym sylogizmie składającym się z trzech elementów: normatywnego (przesłanki większej zawierającej generalne zasady danej rzeczywistości zbawczej), empirycznego (przesłanki mniejszej zawierającej analizę aktualnej rzeczywistości) i praktycznego (wniosków i postulatów dla działań pastoralnych).

Podejmując badania w dziedzinie modelu katechety, należy mieć na uwadze, że może on być odkryty, wyprowadzony, skonstruowany, stworzony i pokazany wyłącznie w oparciu o model pastoralny. Słowo *model* pochodzi od łacińskiego słowa *modulus* – to znaczy *miara, wzór, prototyp*. W praktyce model pastoralny jest to „graficzne lub opisowe odwzorowanie całości lub części rzeczywistości zbawczej Kościoła, ułatwiające analizę teraźniejszej i planowanie przyszłej [jego] działalności pastoralnej”⁶. Model jest to wzór,

⁵ W badaniach naukowych paradygmat jest narzędziem trwałym, twórczym i skutecznym, mimo iż trwają nad nim dyskusje. Ma coś ma coś wyjaśniać, opisywać tłumaczyć, dawać wnioski, rozwiązania na przyszłość. Odnosi się on tylko do konkretnej rzeczywistości, przedmiotu i określonego czasu – nie można nim ani objąć zbyt wielkiego obszaru, ani zbudować go na trwałe. Jego zaletą jest metodyczność, zawiera bowiem analizę i syntezę, a także indukcję i dedukcję. Stosuje się go w celu znalezienia konkretnych rozwiązań dla badanych problemów. zob. A. Lekka-Kowalik. *Paradygmat*. w: *Powszechna encyklopedia filozofii*. red. A. Maryniarczyk. t. 8. Lublin 2007 s. 17–19; B. Drożdż. *Niektóre paradygmaty ewangelizacyjne. Warsztat pastoralno-metodologiczny*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 12:2013 nr 1(22) s. 20; R. Kamiński. *Z metodologii teologii pastoralnej*. „Studia Nauk Teologicznych PAN” 2:2007 s. 235–250; tenże. *Normatywny i praktyczny wymiar refleksji teologiczno-pastoralnej*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2011 t. 3(58) s. 321–332; W. Przygoda. *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*. „Teologia Praktyczna” 2009 t. 10 s. 31–45; tenże. *Paradygmaty postępowania badawczego w teologii praktycznej*. w: *Metodologia teologii praktycznej*. red. W. Przyczyna. Kraków 2011 s. 97–113.

⁶ W. Przygoda. *Model pastoralny*. w: *Leksykon teologii pastoralnej*. red. R. Kamiński

ideał, propozycja, przykład wypracowany przez pastoralistę, w tym przypadku katechetyka, w celu zbadania pewnej rzeczywistości i znalezienia później konkretnego sposobu działania na przyszłość⁷. W teologii pastoralnej pojęcie modelu stosuje się dosyć powszechnie i bardzo skutecznie. Rozróżnia się przy tym liczne modele pastoralne: teoretyczne (np. teologii pastoralnej, katechetyki, katechezy, diecezji lub parafii) i praktyczne (np. duszpasterstwa ogólnego, młodzieżowego, akademickiego, katechetycznego), odgórne, wskazane przez Urząd Nauczycielski Kościoła, i oddolne, czyli te ukształtowane przez poszczególne wspólnoty, grupy i ruchy kościelne.

Mówi się zarówno o modelach indywidualnej działalności duszpasterskiej (np. kapłana, proboszcza, wikariusza, prefekta szkoły, duszpasterza akademickiego, kapelana szpitalnego, wojskowego lub więziennego), jak i wspólnotowej (np. parafii miejskiej, wiejskiej, personalnej, zakonnej, misyjnej, ekipy duszpasterzy dla kilku parafii). Przy konstruowaniu modeli pastoralnych – katechetycznych – należy mieć na uwadze, że w teologii pastoralnej i katechetyce bliższe jest określenie modelu stosowane w naukach humanistycznych niż w matematyczno-przyrodniczych. Model jest uproszczonym przedstawieniem określonej rzeczywistości zbawczej Kościoła, zjawiska, dzięki czemu może on być odnoszony do różnych sytuacji i w nich się sprawdzać⁸. Znaczy jednocześnie dużo więcej niż obraz lub wizerunek pewnej rzeczywistości, pozwala bowiem uchwycić jej istotę i najważniejsze cechy. Model jest więc instrumentem badawczym posiadającym wiele zalet, ponieważ daje możliwość badania katechety w różnych wymiarach. Trzeba jednak przy tym też się zgodzić na pewne uproszczenia, uogólnienia i na to, że nie da się w nim pokazać całego bogactwa danej rzeczywistości. W niniejszym studium będzie mowa

i in. Lublin 2006 s. 515–517; tenże *Model pastoralny*. w: EK t. 12 k. 1487–1489; R. Kamiński. *Metody teologii pastoralnej*. w: *Teologia pastoralna*. red. R. Kamiński i in. t. 1. Lublin 2000 s. 21–26; A. Przybecki. *Pojęcie modelu duszpasterstwa w teologii pastoralnej*. „Teologia Praktyczna” 2008 t. 9 s. 127–135; R. Chałupniak. *W poszukiwaniu nowego modelu katechezy*. „Katecheta” 54:2010 nr 7 s. 19–25.

⁷ Zob. R. Kamiński. *Tożsamość współczesnej teologii pastoralnej*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2012 t. 4(59) s. 21–36; tenże. *Normatywny i praktyczny wymiar refleksji teologicznopastoralnej*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2011 t. 3(58) s. 321–332.

⁸ Zob. J. Majka. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1981 s. 104.

o modelu personalnym, skupionym na osobie sługi słowa Bożego – katechety świeckiego, duchownego diecezjalnego i zakonnego.

Dysertację przy zastosowaniu paradygmatu teologii pastoralnej podzielono na trzy rozdziały. W rozdziale teoretycznym zostanie omówiona przesłanka większa, zawierająca generalne zasady modelu katechety. Dzięki dogłębnej analizie, egzegezie, interpretacji tekstów *Pisma Świętego*, Magisterium Kościoła i Tradycji założony model katechety zostanie zbadany w wymiarze: ludzkim, intelektualnym i praktycznym. W tym miejscu będzie podjęta próba udzielenia odpowiedzi na pytania: Kim jest katecheta? Co jest istotą jego osoby? Czym jest powołanie do katechizacji? Jakie cechy dojrzałości osobowej i religijnej powinien posiadać dobry katecheta? Dlaczego konieczna jest misja kanoniczna? Kolejnym zagadnieniem będzie wymiar intelektualny modelu katechety ukazujący konieczność, wszechstronność i jakość przygotowania do posługi katechetycznej⁹. Założony model katechety realizuje się w trzech podstawowych wymiarach: „nauczania, wychowania i wprowadzania do pełni życia z Bogiem” (DCG 31), co znaczy, że katecheta ma być jednocześnie: „nauczycielem, wychowawcą i świadkiem” (DOK 237; PDK 151). Następnie zostanie podjęta próba ukazania pewnych elementów modelu katechety-duchownego diecezjalnego i zakonnego z uwzględnieniem właściwych im charyzmatów.

W rozdziale drugim, empirycznym, zostanie ukazana przesłanka mniejsza zawierająca analizę rzeczywistości współczesnej. Będzie w nim bowiem omówiony model katechety realizowany w archidiecezji białostockiej. Zaplanowane badania zostaną przeprowadzone metodą studium, kwestionariusza ankiety, który powstał na seminarium z Katechetyki Szczegółowej KUL w Lublinie. Formularze ankiet zbudowano z pytań otwartych, pół otwartych i zamkniętych z możliwością wielokrotnego wyboru odpowiedzi. Do przeprowadzenia badań wytypowano następujące grupy reprezentatywne: katechetów i katechetki, duchownych diecezjalnych, zakonników i świeckich z całej archidiecezji; nauczycieli i dyrektorów białostockich szkół ponadgimnazjalnych; rodziców uczniów i młodzież klas maturalnych i przedmaturalnych. Przy wyborze szkół potrzebnych do przeprowadzenia badań wśród młodzieży przyjęto kryterium: trzy szkoły licealne o zróżnicowanym charakterze (szkoła katolicka i dwie szkoły państwowe), o różnym w nieznacznym stopniu poziomie wyników

⁹ Zob. D. Adamczyk. *Konieczność formacji katechety jako ucznia Chrystusa*. „Kieleckie Studia Teologiczne” 2008 nr 7 s. 133–158.

nauczania, a także innym położeniu na terenie miasta (centrum i obrzeża). Dane z 1090 zakwalifikowanych ankiet przeanalizowano statystycznie z wykorzystaniem programów MS Excel oraz STATISTICA 10.0 firmy StatSoft. Do opisu związku między cechami kategorycznymi zastosowano nieparametryczny test niezależności Chi kwadrat. Dokładna analiza uzyskanych wyników z uwzględnieniem charakterystyki poszczególnych grup ukaże białostockiego katechetę w realiach jego życia i posługiwania we współczesnym świecie.

W rozdziale trzecim stanowiącym konkluzję postulatyczną, korzystając z metod: syntezy, interpretacji i klasyfikacji, zostaną zaprezentowane postulaty i wnioski: katechetów, dyrektorów i nauczycieli, rodziców i katechizowanych mające na celu podniesienie jakości pracy samego katechety, wspomaganie go w jego rozwoju osobowym, zawodowym i duchowym, pogłębianie jego wiedzy teoretycznej i praktycznej, rozwijanie umiejętności dydaktycznych, pedagogicznych i katechetycznych, kształtowanie w nim postawy sługi Chrystusa i Kościoła, systematyczne i konsekwentne zbliżanie go do ideału katechety zapisanego w *Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu*, Tradycji i Magisterium Kościoła. Ponadto w tym rozdziale zostaną ukazane sposoby i możliwości skutecznego osiągania celów wyznaczonych przez powyższe postulaty, sugestie i propozycje. W ten sposób osoba i dzieło, a także przyszłość modelu katechety zostaną zbadane i przedstawione jako znak czasu na dzisiaj i na przyszłość (KDK 4)¹⁰. Podjęta praca badawcza mająca za przedmiot analizy wzór katechety może okazać się przydatną i użyteczną szczególnie w archidiecezji białostockiej, gdzie posłuży współczesnej formacji katechetów, wpływając jednocześnie na bardziej owocną i skuteczniejszą ewangelizację, a także katechizację¹¹.

¹⁰ Zob. S. Bielecki. *Znaki czasu*. w: *Leksykon teologii pastoralnej*. Lublin 2006 s. 923–926; tenże. *Znaki czasu i ich rozpoznawanie*. w: *Teologia pastoralna* t. 1. Lublin 2000 s. 223–247.

¹¹ Zob. W. Przygoda. *Model pastoralny*. w: *Leksykon teologii pastoralnej* s. 515–517.